นวัตกรรมเชิงยุทธศาสตร์เพื่อขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาผู้เรียนอาชีวศึกษาที่ออกนอกระบบการศึกษา

Strategic Innovations for Addressing the Problem of Vocational Education Students Leaving the Education System

นางสุรีพร สังข์อ่อน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ ว่าที่ร้อยตรีอิทธิพัทธ์ สมจู
สำนักนโยบายและแผนการอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา

DOI : 10.14456/ve-irj.2026.20

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอแนวทางการขับเคลื่อนนวัตกรรมเชิงยุทธศาสตร์สำหรับแก้ไขปัญหาผู้เรียนอาชีวศึกษาที่ออกนอกระบบการศึกษา โดยเชื่อมโยงนโยบาย Thailand Zero Dropout กับการดำเนินงานของสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษาภายใต้โครงการ Vocational Education Zero Dropout หรือ VEC Zero Dropout เนื้อหาประกอบด้วยสถานการณ์การออกกลางคันของผู้เรียนอาชีวศึกษา แนวทางดำเนินงานตามกรอบ “ป้องกัน ส่งต่อ แก้ไข และติดตามดูแล” และบทเรียนจากสถานศึกษานำร่อง การจำแนกกลุ่มเป้าหมายพิจารณาความแตกต่างระหว่างผู้เรียนที่พ้นสภาพตามเงื่อนไขทางการศึกษากับผู้เรียนที่หยุดเรียนเนื่องจากข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจ ครอบครัว การทำงาน สุขภาพจิต การเดินทาง ผลการเรียน และการปรับตัว ผู้เรียนกลุ่มหลังยังมีโอกาสกลับเข้าสู่ระบบการศึกษาหรือเส้นทางการเรียนรู้ที่เหมาะสมเมื่อได้รับความช่วยเหลือตรงตามสภาพปัญหา บทเรียนจากสถานศึกษานำร่องเสนอองค์ประกอบสำคัญของการดำเนินงาน ได้แก่ การตรวจสอบและเชื่อมโยงข้อมูล การคัดกรองและเฝ้าระวังเชิงรุก การดูแลผู้เรียนรายบุคคล การกำหนดบทบาทครูที่ปรึกษาเป็นผู้จัดการรายกรณี การเยี่ยมบ้าน การประสานความร่วมมือกับผู้ปกครอง ชุมชน สถานประกอบการ และเครือข่ายช่วยเหลือ รวมถึงการพัฒนาสมรรถนะครูและการใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการติดตาม นวัตกรรมเชิงยุทธศาสตร์ในบทความนี้ครอบคลุมเครื่องมือดิจิทัล ระบบบริหารจัดการ กระบวนการดูแลผู้เรียน และกลไกความร่วมมือที่สอดคล้องกับเงื่อนไขชีวิตของผู้เรียนแต่ละคน การดำเนินงานอย่างต่อเนื่องต้องอาศัยการสนับสนุนจากหน่วยงานส่วนกลางด้านฐานข้อมูล บุคลากร งบประมาณ และกฎระเบียบที่ยืดหยุ่น เพื่อเสริมศักยภาพของสถานศึกษาในการตรวจพบความเสี่ยง ให้ความช่วยเหลืออย่างทันท่วงที ส่งเสริมการคงอยู่ในระบบ และสนับสนุนการกลับเข้าสู่เส้นทางการเรียนรู้ของผู้เรียนอาชีวศึกษา

คำสำคัญ : นวัตกรรมเชิงยุทธศาสตร์, ผู้เรียนอาชีวศึกษา, การออกกลางคัน, VEC Zero Dropout, ระบบดูแลช่วยเหลือผู้เรียน

Abstract

This article presents a strategic innovation approach to addressing vocational education student dropout. It links the Thailand Zero Dropout policy with the Vocational Education Zero Dropout initiative, or VEC Zero Dropout, implemented by the Office of the Vocational Education Commission. The article covers the current dropout situation in vocational education, the operational framework of prevention, referral, intervention, and continuous follow-up, and lessons learned from pilot institutions. Target-group classification distinguishes students whose enrolment has ended under formal educational conditions from those who discontinue their studies because of economic hardship, family circumstances, employment, mental health, transportation, academic performance, or adjustment difficulties. The latter group may return to education or an appropriate

learning pathway when support is aligned with their circumstances and needs. Lessons from the pilot institutions identify several key components of implementation: student data verification and integration, proactive screening and early warning, individualized student support, the assignment of academic advisors as case managers, home visits, coordination with parents, communities, workplaces, and support networks, teacher competency development, and the application of technology to student monitoring. Strategic innovation in this article encompasses digital tools, administrative systems, student support processes, and collaborative mechanisms designed around individual circumstances. Continuous implementation requires support from central agencies in the areas of data infrastructure, personnel, funding, and flexible regulations. These conditions strengthen institutional capacity to identify risks, deliver timely assistance, promote student retention, and support vocational students in returning to suitable learning pathways.

Keywords : strategic innovation, vocational education students, student dropout, VEC Zero Dropout, student support system

บทนำ

การศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ลดความเหลื่อมล้ำ และสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพอย่างมั่นคง โดยเฉพาะการอาชีวศึกษาซึ่งมีบทบาทโดยตรงในการผลิตและพัฒนากำลังคนระดับฝีมือ ระดับเทคนิค และระดับเทคโนโลยี ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานและทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ อย่างไรก็ตาม ปัญหาผู้เรียนออกนอกระบบการศึกษาหรือออกกลางคันยังคงเป็นความท้าทายสำคัญ เนื่องจากส่งผลกระทบทั้งต่อผู้เรียน ครอบครัว สถานศึกษา และประเทศ ผู้เรียนที่ออกจากระบบก่อนสำเร็จการศึกษาย่อมสูญเสียโอกาสในการพัฒนาความรู้ ทักษะวิชาชีพ และคุณวุฒิที่จำเป็น ขณะที่สถานศึกษาต้องเผชิญกับข้อจำกัดด้านประสิทธิภาพการจัดการศึกษา ส่วนในระดับประเทศย่อมกระทบต่อการผลิตกำลังคนที่มีสมรรถนะให้เพียงพอต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ข้อมูลจากการบูรณาการฐานข้อมูลเด็กและเยาวชนของประเทศไทยพบว่า ในปีการศึกษา 2566 มีเด็กและเยาวชนอายุระหว่าง 3–18 ปี จำนวน 1,025,514 คน ที่ไม่พบข้อมูลอยู่ในระบบการศึกษา [1] สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบมิได้เป็นเพียงปัญหาด้านการเข้าถึงสถานศึกษา แต่เกี่ยวข้องกับความเหลื่อมล้ำและเงื่อนไขชีวิตที่มีความซับซ้อน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ครอบครัว สุขภาพกายและสุขภาพจิต การเดินทาง การย้ายถิ่นฐาน ความจำเป็นในการประกอบอาชีพ ตลอดจนข้อจำกัดของรูปแบบการจัดการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับสภาพชีวิตของผู้เรียนแต่ละคน การแก้ไขปัญหาจึงไม่สามารถดำเนินการด้วยมาตรการเดียวหรือมอบหมายให้สถานศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบเพียงลำพัง แต่จำเป็นต้องอาศัยการเชื่อมโยงข้อมูล การดูแลช่วยเหลือรายบุคคล การจัดการศึกษาที่ยืดหยุ่น และความร่วมมือจากทุกภาคส่วน

เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม 2567 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบมาตรการขับเคลื่อนประเทศไทยเพื่อแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาให้กลายเป็นศูนย์ หรือ “Thailand Zero Dropout” และยกระดับการดำเนินงานเป็นวาระสำคัญระดับประเทศ [2] โดยกำหนดมาตรการหลัก 4 ประการ ได้แก่ 1) การค้นหาเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาผ่านการบูรณาการและเชื่อมโยงข้อมูลของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 2) การติดตาม ช่วยเหลือ ส่งต่อ และดูแลเด็กและเยาวชนเป็นรายบุคคล 3) การจัดการศึกษาที่ยืดหยุ่นและเหมาะสมกับศักยภาพและเงื่อนไขชีวิตของผู้เรียน และ 4) การส่งเสริมให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาหรือการเรียนรู้ควบคู่กับการทำงานในรูปแบบ Learn to Earn [3] นโยบายดังกล่าวเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญจากการรอรับผู้เรียนกลับเข้าสู่สถานศึกษา ไปสู่การค้นหา เข้าถึง และออกแบบความช่วยเหลือให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาของผู้เรียนแต่ละราย

ภายใต้บริบทของการอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษาได้ขับเคลื่อนโครงการแก้ไขปัญหาผู้เรียนอาชีวศึกษาออกนอกระบบการศึกษา หรือ Vocational Education Zero Dropout โดยประยุกต์ใช้กรอบการดำเนินงาน “ป้องกัน ส่งต่อ

แก้ไข และติดตามดูแล” พร้อมส่งเสริมให้สถานศึกษาพัฒนาระบบคัดกรอง เฝ้าระวัง และช่วยเหลือผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง ทั้งผู้เรียนที่ออกกลางคันแล้วและผู้เรียนกลุ่มเสี่ยงที่มีแนวโน้มจะหลุดออกจากระบบ การดำเนินงานให้ความสำคัญกับการติดตามให้ผู้เรียนกลับเข้าสู่ระบบการศึกษา การประคับประคองผู้เรียนกลุ่มเสี่ยงให้คงอยู่ในระบบ การพัฒนาความรู้และทักษะของครูและบุคลากร ตลอดจนการจัดทำมาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาแต่ละแห่ง

อย่างไรก็ตาม การนำผู้เรียนกลับเข้าสู่ระบบการศึกษาเพียงอย่างเดียวอาจยังไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน หากระบบการศึกษายังไม่สามารถป้องกันความเสี่ยงที่อาจทำให้ผู้เรียนหลุดออกจากระบบซ้ำได้ การดำเนินงานจึงต้องเปลี่ยนจากการติดตามภายหลังการออกกลางคันไปสู่การเฝ้าระวังเชิงรุก โดยใช้ข้อมูลการเข้าเรียน ผลการเรียน พฤติกรรม สถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สภาพครอบครัว และสุขภาวะทางจิตเป็นสัญญาณเตือนล่วงหน้า แนวคิดระบบเตือนภัยล่วงหน้า หรือ Early Warning System จึงมีบทบาทสำคัญในการช่วยให้สถานศึกษาระบุผู้เรียนกลุ่มเสี่ยงและจัดความช่วยเหลือได้อย่างทันท่วงที โดยระบบดังกล่าวจะเกิดประสิทธิผลเมื่อเชื่อมโยงการวิเคราะห์ข้อมูลเข้ากับการดูแลช่วยเหลือที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนเป็นรายบุคคล [4], [5]

สถานการณ์การออกกลางคันของผู้เรียนอาชีวศึกษา

การออกกลางคันของผู้เรียนอาชีวศึกษาเป็นปัญหาที่มีความซับซ้อนและแตกต่างจากการออกจากระบบการศึกษาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เนื่องจากผู้เรียนอาชีวศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยรุ่นตอนปลายและวัยเริ่มต้นทำงาน ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนผ่านทั้งด้านการเรียน การทำงาน ครอบครัว และการดำเนินชีวิต ผู้เรียนจำนวนหนึ่งมีความจำเป็นต้องทำงานเพื่อหารายได้ระหว่างเรียนหรือช่วยเหลือครอบครัว ขณะที่บางส่วนประสบปัญหาด้านผลการเรียน การปรับตัว สุขภาพจิต พฤติกรรมเสี่ยง การเดินทาง หรือความไม่สอดคล้องระหว่างรูปแบบการจัดการศึกษากับเงื่อนไขชีวิต ปัจจัยดังกล่าวอาจเริ่มต้นจากการขาดเรียนเป็นครั้งคราว ก่อนพัฒนาเป็นการขาดเรียนสะสม การไม่ส่งงาน ผลการเรียนต่ำ การขาดการติดต่อกับสถานศึกษา และนำไปสู่การพ้นสภาพหรือออกกลางคันในที่สุด

การวิเคราะห์สถานการณ์จำเป็นต้องจำแนกความแตกต่างระหว่าง “ผู้เรียนพ้นสภาพการเป็นนักเรียนหรือนักศึกษา” กับ “ผู้เรียนออกกลางคัน” ให้ชัดเจน เนื่องจากผู้เรียนที่พ้นสภาพมิได้เป็นผู้เรียนออกกลางคันทั้งหมด ผู้เรียนบางส่วนพ้นสภาพตามเงื่อนไขของหลักสูตร ระเบียบ หรือกระบวนการทางการศึกษา เช่น สำเร็จการศึกษา ย้ายสถานศึกษา เปลี่ยนสาขาวิชา ไม่ลงทะเบียนเรียนตามระยะเวลาที่กำหนด หรือมีสถานภาพทางการศึกษาที่ไม่สามารถกลับเข้าสู่ระบบเดิมได้ ในทางกลับกัน ผู้เรียนออกกลางคันในความหมายของการติดตามช่วยเหลือ คือ ผู้ที่ไม่ได้ตั้งใจออกจากการศึกษา แต่จำเป็นต้องออกเนื่องจากปัจจัยหรือข้อจำกัดบางประการ และยังมีศักยภาพที่จะกลับเข้าสู่ระบบการศึกษาหรือเส้นทางการเรียนรู้ได้ หากได้รับการช่วยเหลืออย่างเหมาะสม [7]

ข้อมูลเชิงพื้นที่ยังสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาการออกกลางคันมีลักษณะแตกต่างกันตามบริบทของแต่ละภูมิภาค ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความท้าทายจากความยากจน การย้ายถิ่นของผู้ปกครอง และความจำเป็นของผู้เรียนในการทำงานหารายได้ ภาคตะวันออกและกรุงเทพมหานครมีแรงดึงดูดจากตลาดแรงงานและรายได้ระยะสั้น รวมทั้งปัญหาความเครียดและการปรับตัวทางสังคม ภาคกลางเผชิญกับการเคลื่อนย้ายประชากร ความเปราะบางของครอบครัว และความยากลำบากในการติดตามผู้เรียน ภาคเหนือมีข้อจำกัดด้านภูมิประเทศ การเดินทาง ภาษา และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ส่วนภาคใต้มีปัจจัยด้านเศรษฐกิจของครัวเรือน วิถีชีวิต วัฒนธรรม ศาสนา ความไม่สงบในบางพื้นที่ และปัญหายาเสพติด [6] แสดงให้เห็นว่าการออกกลางคันไม่ใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะในวันที่ผู้เรียนยื่นใบลาออกหรือถูกจำหน่ายชื่อออกจากสถานศึกษา แต่เป็นผลปลายทางของความเสี่ยงที่สะสมอย่างต่อเนื่อง หากสถานศึกษามีระบบข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน สามารถตรวจพบสัญญาณความเสี่ยงได้รวดเร็ว และมีเครื่องมือช่วยเหลือที่สอดคล้องกับสาเหตุของปัญหา ย่อมมีโอกาสป้องกันไม่ให้ผู้เรียนหลุดออกจากระบบได้ตั้งแต่ระยะเริ่มต้น

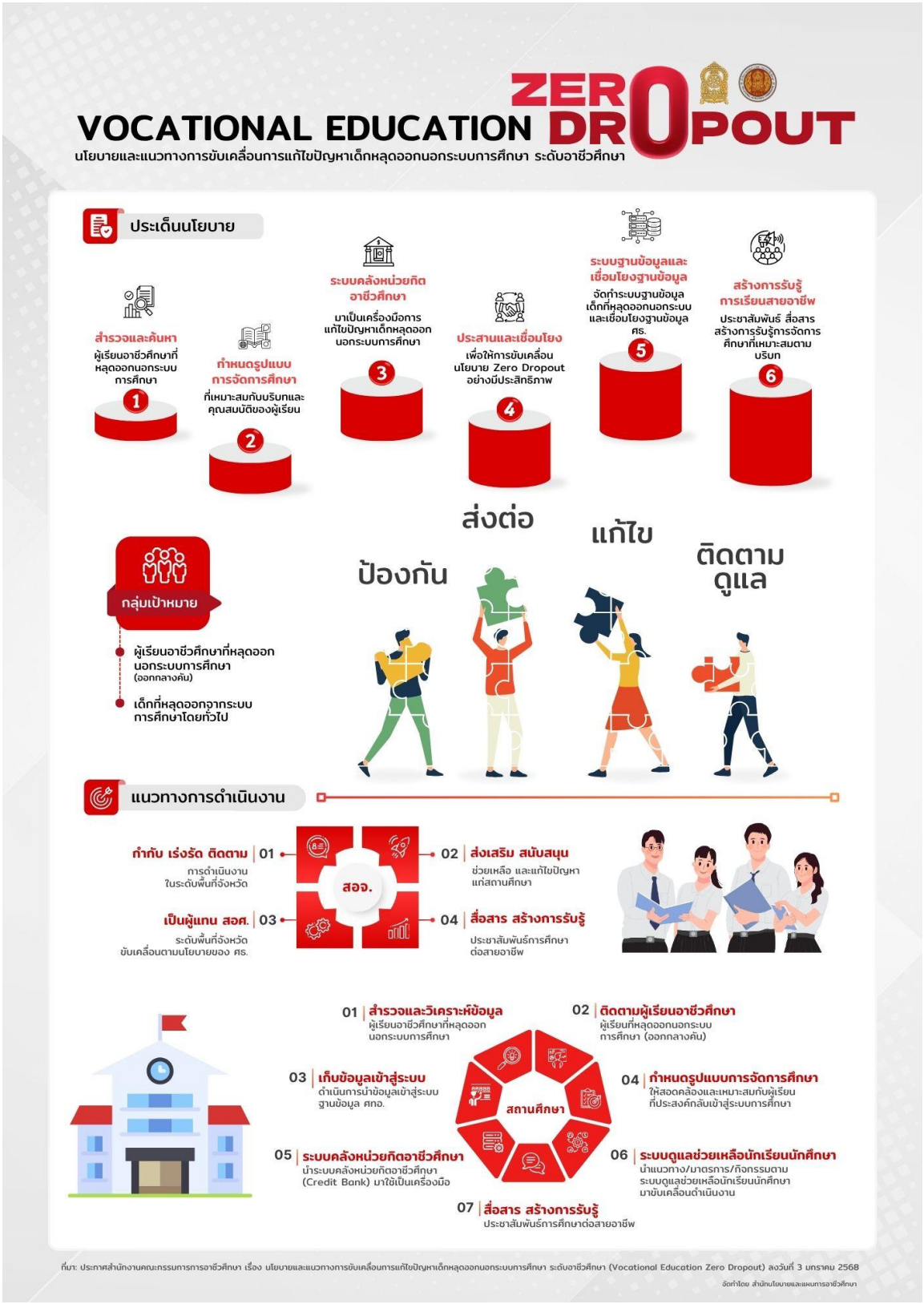
ดังนั้น การแก้ไขปัญหาการออกกลางคันของผู้เรียนอาชีวศึกษาจึงต้องเปลี่ยนมุมมองจากการติดตามผู้เรียนภายหลังพ้นสภาพไปสู่การป้องกันเชิงรุกก่อนเกิดการออกกลางคัน โดยให้ความสำคัญกับการคัดกรองผู้เรียนรายบุคคล ระบบแจ้งเตือนล่วงหน้า การทำงานร่วมกันระหว่างครูที่ปรึกษา ผู้ปกครอง สถานประกอบการ ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการจัดสวัสดิการ การดูแลสุขภาพจิต และการปรับการเรียนรู้ให้มีความยืดหยุ่นตามเงื่อนไขชีวิตของผู้เรียน ทั้งนี้ การดำเนินงานควรอาศัยข้อมูลจากหลายมิติ เช่น การเข้าเรียน ผลการเรียน พฤติกรรม สภาพเศรษฐกิจและครอบครัว รวมถึงปัจจัยด้านสังคมและจิตใจ เพื่อให้สามารถระบุสัญญาณความเสี่ยงได้ตั้งแต่ระยะเริ่มต้น การช่วยเหลือจึงควรออกแบบให้เหมาะสมกับปัญหาและความต้องการของผู้เรียนแต่ละราย โดยมีการจัดทำแผนช่วยเหลือรายบุคคลและกำหนดผู้รับผิดชอบอย่างชัดเจน นอกจากนี้ ควรมีกระบวนการส่งต่อผู้เรียนที่มีปัญหาเฉพาะด้านไปยังหน่วยงานหรือผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง พร้อมติดตามผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อป้องกันไม่ให้ปัญหาสะสมจนส่งผลต่อการคงอยู่ในระบบการศึกษา ในระดับสถานศึกษา การดำเนินงานดังกล่าวควรเชื่อมโยงกับระบบข้อมูลและกลไกการติดตามที่สามารถนำข้อมูลมาใช้ประกอบการตัดสินใจได้อย่างเป็นระบบ ขณะเดียวกันควรส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาของตนเอง เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของเป้าหมายทางการศึกษาและเพิ่มโอกาสในการคงอยู่ในระบบอย่างต่อเนื่อง แนวทางดังกล่าวจะช่วยให้การแก้ไขปัญหาการออกกลางคันเปลี่ยนจากการแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดขึ้นแล้วไปสู่การเฝ้าระวัง ป้องกัน ช่วยเหลือ และติดตามอย่างเป็นระบบ อันจะนำไปสู่การลดความเสี่ยงของการหลุดออกจากระบบและสนับสนุนเป้าหมายการลดการออกกลางคันอย่างยั่งยืน

นโยบาย VEC Zero Dropout

เพื่อขับเคลื่อนนโยบาย Thailand Zero Dropout ให้สอดคล้องกับบริบทของการอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษาได้กำหนดนโยบายและแนวทางการแก้ไขปัญหาผู้เรียนอาชีวศึกษาออกนอกระบบการศึกษา ภายใต้โครงการ “Vocational Education Zero Dropout” หรือ “VEC Zero Dropout” โดยมุ่งสร้างโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง ไม่ปล่อยให้ผู้เรียนหลุดออกจากระบบโดยปราศจากการติดตาม และเปิดโอกาสให้ผู้ที่ออกกลางคันสามารถกลับเข้าสู่การศึกษา การฝึกอาชีพ หรือเส้นทางการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับตนเองได้

VEC Zero Dropout ใช้กรอบการดำเนินงานสำคัญ 4 ขั้นตอน ได้แก่ “ป้องกัน ส่งต่อ แก้ไข และติดตามดูแล” [7] ขั้นป้องกันมุ่งค้นหาและเฝ้าระวังผู้เรียนที่เริ่มมีสัญญาณความเสี่ยง ขั้นส่งต่อเป็นการเชื่อมโยงผู้เรียนไปยังบุคคลหรือหน่วยงานที่สามารถให้ความช่วยเหลือได้ตรงกับปัญหา ขั้นแก้ไขเป็นการจัดสวัสดิการ คำปรึกษา การปรับรูปแบบการเรียน หรือความช่วยเหลือรายกรณี และขั้นติดตามดูแลเป็นการประเมินความต่อเนื่องของความช่วยเหลือ ติดตามการคงอยู่ในระบบ และป้องกันไม่ให้ผู้เรียนกลับไปเผชิญปัญหาเดิมจนต้องออกกลางคันซ้ำ กรอบนโยบายดังกล่าวให้ความสำคัญกับผู้เรียน 2 กลุ่มควบคู่กัน กลุ่มแรกคือผู้เรียนที่หลุดออกจากระบบหรือออกกลางคันแล้ว ซึ่งต้องดำเนินการค้นหา ติดต่อ ตรวจสอบสาเหตุ ประเมินความต้องการ และจัดทางเลือกให้สามารถกลับเข้าสู่ระบบการศึกษาหรือการเรียนรู้ได้ กลุ่มที่สองคือผู้เรียนกลุ่มเสี่ยงที่ยังมีสถานภาพเป็นผู้เรี ยน แต่เริ่มปรากฏสัญญาณที่อาจนำไปสู่การออกกลางคัน เช่น ขาดเรียนสะสม ไม่ส่งงาน ผลการเรียนลดลง มีปัญหาทางเศรษฐกิจ สุขภาพจิต ครอบครัว หรือพฤติกรรม การดำเนินงานกับกลุ่มหลังถือเป็นกลไกป้องกันที่มีความสำคัญ เพราะช่วยลดจำนวนผู้เรียนรายใหม่ที่จะหลุดออกจากระบบในอนาคต

การขับเคลื่อน VEC Zero Dropout เปิดโอกาสให้สถานศึกษาออกแบบกิจกรรมตามสภาพปัญหาและความพร้อมของตนเอง โดยสามารถเลือกดำเนินการกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือบูรณาการหลายกิจกรรมร่วมกัน เช่น การอบรมครูที่ปรึกษา การคัดกรองและเฝ้าระวังผู้เรียนกลุ่มเสี่ยง การพัฒนาระบบสารสนเทศ การเยี่ยมบ้าน การให้คำปรึกษาด้านสุขภาพจิต การช่วยเหลือค่าใช้จ่าย การจัดหารายได้ระหว่างเรียน การประสานผู้ปกครองและสถานประกอบการ และการสร้างเครือข่ายส่งต่อความช่วยเหลือในพื้นที่ [8] ลักษณะการดำเนินงานดังกล่าวช่วยให้มาตรการระดับประเทศสามารถปรับใช้ได้อย่างเหมาะสมกับขนาด ประเภท และบริบทของสถานศึกษา

รูปที่ 1 “Vocational Education Zero Dropout” หรือ “VEC Zero Dropout”

ถอดบทเรียนการดำเนินงานของสถานศึกษานำร่อง

การขับเคลื่อนนโยบาย VEC Zero Dropout ในสถานศึกษานำร่องเป็นการนำกรอบนโยบายจากส่วนกลางมาประยุกต์สู่การดำเนินงานตามบริบทของสถานศึกษา มุ่งติดตามและสนับสนุนให้ผู้เรียนที่ออกกลางคันสามารถกลับเข้าสู่ระบบการศึกษา ควบคู่กับการคัดกรอง เฝ้าระวัง และช่วยเหลือผู้เรียนกลุ่มเสี่ยงอย่างทันท่วงที เพื่อป้องกันการออกจากระบบการศึกษาและส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถศึกษาได้อย่างต่อเนื่องจนสำเร็จการศึกษา

สถานศึกษานำร่องเริ่มต้นจากการสำรวจและตรวจสอบข้อมูลผู้เรียน โดยเชื่อมโยงข้อมูลจากงานทะเบียน ครูที่ปรึกษา ครูผู้สอน งานแนะแนว และงานปกครอง เพื่อจำแนกผู้เรียนออกเป็นกลุ่มปกติ กลุ่มเสี่ยง และกลุ่มที่ต้องได้รับความช่วยเหลือเร่งด่วน กระบวนการดังกล่าวทำให้สถานศึกษาไม่ได้พิจารณาเฉพาะสถานภาพทางทะเบียน แต่เริ่มมองเห็นเงื่อนไขชีวิตและสาเหตุที่อยู่เบื้องหลังการขาดเรียน การไม่ส่งงาน ผลการเรียนลดลง หรือการขาดการติดต่อกับสถานศึกษา

เมื่อพบผู้เรียนกลุ่มเสี่ยง สถานศึกษาได้นำรูปแบบการติดตามที่หลากหลายมาใช้ ตั้งแต่การติดต่อผ่านโทรศัพท์และช่องทางออนไลน์ การพูดคุยกับเพื่อนร่วมชั้น การประสานผู้ปกครอง การเยี่ยมบ้าน ตลอดจนการลงพื้นที่ร่วมกับผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การติดตามในลักษณะนี้ช่วยให้ครูเข้าใจว่า ผู้เรียนแต่ละคนมีสาเหตุของปัญหาแตกต่างกัน บางคนขาดแคลนค่าใช้จ่ายและค่าเดินทาง บางคนต้องทำงานเพื่อช่วยเหลือครอบครัว บางคนมีปัญหาสุขภาพกายหรือสุขภาพจิต ขณะที่บางคนไม่สามารถปรับตัวเข้ากับรูปแบบการเรียนหรือกฎระเบียบของสถานศึกษาได้ การช่วยเหลือจึงต้องพิจารณาเป็นรายกรณี ไม่สามารถใช้มาตรการเดียวกับผู้เรียนทุกคน

บทเรียนสำคัญจากสถานศึกษานำร่องคือ บทบาทของครูที่ปรึกษาและครูประจำชั้นต้องได้รับการยกระดับจากผู้ติดตามการเข้าเรียนไปสู่การเป็นผู้จัดการดูแลผู้เรียนรายกรณี หรือ Case Manager ครูทำหน้าที่รวบรวมข้อมูล ประเมินระดับความเสี่ยง ประสานความช่วยเหลือ และติดตามผลอย่างต่อเนื่อง โดยทำงานร่วมกับผู้ปกครอง ครูผู้สอน งานแนะแนว ผู้บริหารสถานประกอบการ ชุมชน และหน่วยงานภายนอก กลไกดังกล่าวช่วยให้การดูแลผู้เรียนมีเจ้าภาพที่ชัดเจนและลดปัญหาการส่งต่อข้อมูลที่ขาดความต่อเนื่อง

สถานศึกษาหลายแห่งยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาครูและบุคลากร ผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการ การประชุมสร้างความเข้าใจ การแลกเปลี่ยนกรณีศึกษา และการถอดบทเรียนจากการช่วยเหลือผู้เรียน เนื้อหาที่ได้รับการพัฒนาครอบคลุมการคัดกรองผู้เรียนกลุ่มเสี่ยง เทคนิคการให้คำปรึกษา จิตวิทยาวัยรุ่น สุขภาพจิต การเยี่ยมบ้าน การสื่อสารกับผู้ปกครอง การใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีดิจิทัล ตลอดจนการประสานส่งต่อไปยังหน่วยงานที่มีความเชี่ยวชาญ การพัฒนาดังกล่าวทำให้ครูสามารถมองเห็นสัญญาณเตือนได้เร็วขึ้นและเลือกวิธีช่วยเหลือได้เหมาะสมกับปัญหาของผู้เรียน

ขณะเดียวกัน สถานศึกษานำร่องได้พยายามพัฒนาระบบสารสนเทศและเครื่องมือสื่อสารเพื่อสนับสนุนการติดตาม เช่น การบันทึกข้อมูลการเข้าเรียน การแจ้งเตือนเมื่อผู้เรียนขาดเรียนต่อเนื่อง การรายงานข้อมูลให้ผู้ปกครองทราบ และการจัดทำฐานข้อมูลผู้เรียนกลุ่มเสี่ยง แม้รูปแบบและความพร้อมของแต่ละสถานศึกษาจะแตกต่างกัน แต่แนวทางดังกล่าวสะท้อนจุดเปลี่ยนจากการใช้ข้อมูลเพื่อรายงานผล ไปสู่การใช้ข้อมูลเพื่อให้ความช่วยเหลืออย่างทันท่วงที

สถานศึกษานำร่องได้พัฒนามาตรการและรูปแบบการดูแลผู้เรียนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและบริบทของพื้นที่ โดยประยุกต์ใช้ระบบครูที่ปรึกษา การเยี่ยมบ้าน การประสานความร่วมมือกับผู้ปกครองและชุมชน การใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการติดตาม ตลอดจนความร่วมมือกับสถานประกอบการในการช่วยเหลือผู้เรียนและส่งเสริมการมีรายได้ระหว่างเรียน แนวทางดังกล่าวสะท้อนหลักการดำเนินงานที่กำหนดเป้าหมายร่วมกันในระดับนโยบาย และให้อิสระแก่สถานศึกษาในการเลือกใช้หรือพัฒนามาตรการให้เหมาะสมกับลักษณะของผู้เรียน ทรัพยากร และเครือข่ายความร่วมมือที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่

ผลการดำเนินงานยังพบข้อจำกัดด้านความเป็นปัจจุบันของข้อมูลผู้เรียน การติดต่อผู้เรียนและผู้ปกครอง การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยหรือการย้ายถิ่น ภาระงานของครู จำนวนบุคลากรด้านการแนะแนวและสุขภาพจิต งบประมาณสำหรับช่วยเหลือผู้เรียน และกฎระเบียบที่ยังขาดความยืดหยุ่นต่อเงื่อนไขชีวิตที่แตกต่างกัน ข้อจำกัดเหล่านี้ส่งผลต่อความต่อเนื่องและประสิทธิภาพของการติดตามช่วยเหลือ จึงควรพัฒนาระบบสนับสนุนจากหน่วยงานส่วนกลางให้ครอบคลุมด้านฐานข้อมูล บุคลากร งบประมาณ แนวทาง

ปฏิบัติ กฎระเบียบ และกลไกการส่งต่อ เพื่อเสริมศักยภาพของสถานศึกษาในการดูแลผู้เรียนกลุ่มเสี่ยงและผู้เรียนที่ออกกลางคันอย่างเป็นระบบ

บทสรุป

การออกกลางคันของผู้เรียนอาชีวศึกษาเป็นผลปลายทางของความเสี่ยงที่สะสมอย่างต่อเนื่องจากหลายปัจจัย ทั้งด้านเศรษฐกิจครอบครัว ความจำเป็นในการทำงาน สุขภาพจิต การเดินทาง ผลการเรียน และการปรับตัว ซึ่งแตกต่างกันตามบริบทของผู้เรียนและพื้นที่ นโยบาย Thailand Zero Dropout และโครงการ VEC Zero Dropout จึงสะท้อนการเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการรอรับผู้เรียนกลับเข้าสู่สถานศึกษาภายหลังพ้นสภาพ ไปสู่การค้นหา เฝ้าระวัง และดูแลช่วยเหลือเชิงรุกตามกรอบ "ป้องกัน ส่งต่อ แก้ไข และติดตามดูแล" โดยดำเนินการกับผู้เรียนทั้งกลุ่มที่ออกกลางคันแล้วและกลุ่มเสี่ยงที่ยังอยู่ในระบบควบคู่กัน

บทเรียนจากสถานศึกษานำร่องชี้ให้เห็นว่า นวัตกรรมเชิงยุทธศาสตร์สำหรับแก้ไขปัญหาการออกกลางคันมิได้หมายถึงเครื่องมือเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เป็นการบูรณาการองค์ประกอบ 4 ด้าน ได้แก่ 1) เครื่องมือดิจิทัลและระบบข้อมูล ที่เชื่อมโยงข้อมูลผู้เรียนจากหลายฝ่ายเพื่อตรวจพบสัญญาณความเสี่ยงตั้งแต่ระยะเริ่มต้น 2) ระบบบริหารจัดการ ที่กำหนดให้ครูที่ปรึกษาเป็นผู้จัดการรายกรณี ทำให้การดูแลผู้เรียนมีเจ้าภาพที่ชัดเจน 3) กระบวนการดูแลผู้เรียน ตั้งแต่การคัดกรอง การเยี่ยมบ้าน การให้คำปรึกษา การช่วยเหลือรายบุคคล จนถึงการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง และ 4) กลไกความร่วมมือกับผู้ปกครอง ชุมชน สถานประกอบการ และหน่วยงานภายนอก เพื่อส่งต่อความช่วยเหลือที่สถานศึกษาไม่สามารถดำเนินการได้โดยลำพัง

ความสำเร็จของการดำเนินงานยังขึ้นอยู่กับคนและกระบวนการทำงาน ครูจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาสมรรถนะด้านการคัดกรอง การให้คำปรึกษา การสื่อสารกับผู้ปกครอง และการใช้ข้อมูล เพื่ออ่านสัญญาณเตือนและเลือกวิธีช่วยเหลือได้เหมาะสม สถานศึกษาควรใช้ข้อมูลเพื่อช่วยเหลือผู้เรียนอย่างทันท่วงทีมากกว่าเพื่อรายงานผล และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาของตนเอง

อย่างไรก็ตาม สถานศึกษายังเผชิญข้อจำกัดด้านความเป็นปัจจุบันของข้อมูล ภาระงานของครู บุคลากรด้านการแนะแนวและสุขภาพจิต งบประมาณ และกฎระเบียบที่ยังขาดความยืดหยุ่น การขับเคลื่อนให้ยั่งยืนจึงต้องอาศัยการสนับสนุนจากหน่วยงานส่วนกลางทั้งด้านฐานข้อมูล บุคลากร งบประมาณ กฎระเบียบที่รองรับการจัดการศึกษาที่ยืดหยุ่น และกลไกส่งต่อระหว่างหน่วยงาน เมื่อการดำเนินงานระดับนโยบายและระดับสถานศึกษาเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ การแก้ไขปัญหาการออกกลางคันจะเปลี่ยนจากการตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วไปสู่การป้องกันและดูแลผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง อันเป็นรากฐานของการบรรลุเป้าหมาย VEC Zero Dropout และการพัฒนากำลังคนอาชีวศึกษาที่มีคุณภาพ

เอกสารอ้างอิง

[1] Equitable Education Fund, “Where did the 1.02 million children and youth outside the education system come from?,” Jul. 10, 2024. [Online]. Available: https://www.eef.or.th/infographic-100724/. Accessed: Sep. 15, 2026. (in Thai)

[2] Equitable Education Fund, “Cabinet resolution: Four urgent measures for children and youth who have dropped out of the education system, proposed by EEF and its partner networks,” Jun. 18, 2024. [Online]. Available: https://www.eef.or.th/infographic-4-urgent-measures/. Accessed: Sep. 15, 2026. (in Thai)

[3] Government Public Relations Department, “Government orders urgent action to address children and youth dropping out of the education system, aiming for Thailand Zero Dropout,” Jul. 2, 2024. [Online]. Available: https://www.prd.go.th/th/content/category/detail/id/39/iid/303301. Accessed: Sep. 15, 2026. (in Thai)

[4] UNICEF, *Early Warning Systems for Students at Risk of Dropping Out*, UNICEF Regional Office for Europe and Central Asia, 2018. [Online]. Available: https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org.eca/files/2018-11/Early%20warning%20systems%20for%20students%20at%20risk%20of%20dropping%20out_0.pdf. Accessed: Sep. 15, 2026.

[5] F. Haimovich, E. Vazquez, and M. Adelman, "Scalable early warning systems for school dropout prevention: Evidence from a 4,000-school randomized controlled trial," *Policy Research Working Paper*, no. 9685, World Bank, Washington, DC, USA, 2021. [Online]. Available: https://documents1.worldbank.org/curated/en/983591622568486300/pdf/Scalable-Early-Warning-Systems-for-School-Dropout-Prevention-Evidence-from-a-4-000-School-Randomized-Controlled-Trial.pdf. Accessed: Sep. 15, 2026.

[6] I. Somju and T. Khumphai, *Research Report on Policy Recommendations and Mechanisms for Implementation (Policy into Practice) to Reduce the Problem of Vocational Education Dropout*. Bureau of Vocational Education Policy and Planning, in collaboration with Institute of Vocational Education Central Region 3, Office of the Vocational Education Commission, Bangkok, Thailand, Sep. 2026. (in Thai)

[7] Office of the Vocational Education Commission, "Situation of vocational education students dropping out of the education system in educational institutions under the Office of the Vocational Education Commission," Bangkok, Thailand, 2026. (in Thai)

[8] Bureau of Policy and Planning, Office of the Vocational Education Commission, "Guidelines for implementing the project to address the problem of vocational education students dropping out of the education system (Vocational Education Zero Drop Out), Fiscal Year 2026: Main Activity 2—Tracking students who have dropped out of the education system," Bangkok, Thailand, Aug. 2026. (in Thai)